

QƏLBLƏRDƏ YAŞAYAN ALİM

Hər bir xalqın gələcəyi onun elm və təhsilinin inkişafı ilə şərtlənir. Xalqın milli sərvəti səviyyəsinə ucalmaq, qürur mənbəyinə çevrilmək çox az sayda həqiqi ziyalıya nəsis olur. Elmdə məktəb yarada bilən ziyalılar bu sıradandır.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, Azərbaycan xalqının məriflənməsində, ziyalı təbəqələrinin, bu gün inkişaf etməkdə olan müstəqil Azərbaycan Respublikasının intellektual potensialının, ölkəmizin digər nüfuzlu ali məktəblərinin və AMEA-nın kadr potensialının formalaşmasında Bakı Dövlət Universitetinin böyük rolu olmuşdur. Azərbaycan və dünya elminə çoxlu sayda elm və siyasi xadimlər verən BDU özünün 100 illik yaşında tarixi missiyasını yenə davam etdirir. Azərbaycanda elmi məktəblərin təşəkkülündə, fundamental elm sahələrinin inkişafında da Bakı Dövlət Universitetinin rolu əvəzsizdir, onlarca dəyərli alim yetişmişdir. Elmin belə yüksək zirvələrini fəth etmiş alimlərdən biri də Azərbaycanda nəzəri fizika elmi məktəbinin yaradıcısı kimi respublikada elmin inkişafına sanbalı töhfələr bəxş etmiş, fizikanın ali və orta məktəblərdə tədrisinin təşkilində, yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanmasında böyük xidmətlər göstərmiş, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi Abdulla Muxtarov olmuşdur.

İnsan övladı bu dünyaya bir qonaq kimi gəlir, müvəqqəti bir ömür yaşayır. Bu, təbiətin qanunudur. Lakin öz fəaliyyətilə o, xatirələrdə qalıbsa, xalqını, vətəninə sonsuz məhəbbətlə sevisə, gənc nəslin təlim və tərbiyəsində, təhsilin və elmin inkişafında bütün imkan və bacarığını sərf edibse, bütün şüurlu ömrünü bu amalla yaşayıbsa, o, daim yaddaşlarda qalır və elm tarixində öz layiqli yerini tutur. Abdulla müəllim də məhz bu cür insanlardandır.

Abdulla İbrahim oğlu Muxtarov 1918-ci il dekabr ayının 24-də Dağıstanın Rutul rayonunun Saxur kəndində anadan olmuşdur. Erkən yaşında anasını itirən balaca Abdulla atası ilə birlikdə 1924-cü ildə Zaqatalaya köçmüş, yeddi yaş tamam olmamış Zaqatala şəhər 1 sayılı məktəbin birinci sinfinə getmişdir. Sonra təhsilini Zaqatala Pedaqoji Texnikumunda davam etdirmişdir. Zaqatala Pedaqoji Texnikumu bölgənin qabaqcıl elm ocaqlarından biri idi və Abdulla müəllimin bu texnikumda dördillik təhsili onun bütün gələcəyi üçün yaxşı bir təməl olmuşdur.

1934-cü ildə o, Bakı Kənd Təsərrüfatı Texnikumuna daxil olur və 1939-cu ildə bu texnikumu əla qiymətlərlə bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) fizika-riyaziyyat fakültəsinə imtahansız qəbul olunur. 1945-ci ildə universiteti əla qiymətlərlə bitirən Abdulla müəllim universitetin nəzdindəki fizika-riyaziyyat İnstitutunda kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışmağa başlayır.

Abdulla müəllim çox gənc yaşlarından başlayaraq istehsalatda çalışmışdır. O, texnikumda və universitetdə tələbə kimi oxumaqla yanaşı, 1936-1938-ci illərdə "Azərneşr" mətbəəsində, 1939-1941-ci illərdə "Kommunist" qəzetində, 1941-1944-cü illərdə isə "Qızıl Şərq" mətbəəsində korrektor vəzifəsində işləmiş, həm özünü, həm də ailəsini maddi cəhətdən

təmin etmişdir.

A.Muxtarov ADU-nun aspirantı kimi Moskvaya göndərilmiş və 1947-ci ildə M.Lomonosov adına MDU-nun aspiranturasına daxil olmuş, apardığı elmi-tədqiqat işləri sayəsində böyük nüfuz qazanmışdır. O, Azərbaycanda nəzəri fizika elminin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Onun tədqiqatı nəticəsində bir sıra mühüm elmi nəticələr alınmışdır. Abdulla müəllim elmi rəhbəri A.A.Sokolovla birlikdə fermionların uzununa polyarlaşmasını, fotonun isə xətti və dairevi polyarlaşmasını hesablamaq üçün yeni üsul təklif etmişdir. Sonralar bu üsul onun tərəfindən ixtiyari polyarlaşmanı təsvir etmək üçün ümumiləşdirilmişdir. Abdulla müəllimin bu elmi işləri, kvant elektrodinamikasına həsr olunmuş monoqrafialara daxil edilmiş və dünya elm aləmində öz layiqli yerini tutmuşdur.

Zəif qarşılıqlı təsirdə cütliyin saxlanmaması nəticəsində fermionların spirallığa malik olması və müasir sürətləndiricilərdə kifayət qədər intensiv, yüksəkenerjili fermion, bozon dəstələrinin alınması, polyarlaşmış zərrəciklərin kvant elektrodinamikasının yaradılması problemi mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu məsələni həll etmək üçün Muxtarov-Sokolov üsulu ən əlverişli üsul idi. A.Muxtarovun demək olar ki, bütün elmi fəaliyyəti bu məqsədə yönəlmişdir.

Alimin elmi işlərinin bir qismi pozitronium atomuna, yüksəkenerjili elektron-pozitron dəstələrinin fermionlara, hadronlara və eləcə də spini 3/2, 5/2, 7/2 olan yüksək spinə malik zərrəciklərə çevrilməsi prosesinin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Bu işlərdə Abdulla müəllim qeyd olunan hadisələrin nəzəriyyəsini vermiş və aldığı nəticələr təcrübədə təsdiq edilmişdir.

1950-ci ildə "Pozitronium atomunun parçalanmasına iki zərrəcikdən ibarət sistemin spin hallarının təsiri" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə edən Abdulla müəllim Bakıya qayıtmış və elmi-pedaqoji fəaliyyətini Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) Nəzəri fizika kafedrasında davam etdirmiş, burada baş müəllimlikdən AMEA-nın müxbir üzvlüyünə qədər böyük bir elmi-pedaqoji yol keçmişdir. Məhz bu illərdə A.Muxtarov tərəfindən Azərbaycan nəzəri fizika elmi məktəbinin təməli qoyulmuşdur. O, yetirmələri olan gənc nəzəri fiziklərlə (S.A.Hacıyev, İ.M.Nəcəfov, F.S.Sadıxov, R.X.Muradov, S.Q.Abdullayev və s.) birlikdə elementar zərrəciklər və sahə nəzəriyyələrinin o dövr üçün aktual olan məsələlərinin həllində dünya elminə öz töhfəsini vermişdir.

Onun sonrakı bütün səmərəli elmi və pedaqoji fəaliyyəti respublikanın qocaman elm və təhsil ocağı olan BDU ilə sıx bağlı olmuşdur. O, 1950-67-ci illərdə baş müəllim, dosent vəzifələrində işləmiş və 1967-ci ildən ömrünün sonuna qədər BDU-nun nəzəri fizika kafedrasının professoru və məsləhətçi professoru vəzifəsində çalışmışdır. Bütün bu illər ərzində o, intensiv elmi-tədqiqat işləri aparırmışdır. Onun elmi araşdırmaları sahənin kvant nəzəriyyəsi, elementar zərrəciklər və nüvə fizikası, yüksək enerjilər fizikası və s. kimi nəzəri fizikanın müəkkəb sahələrini əhatə etmişdir. A.Muxtarov 1962-ci ildə doktoranturaya

daxil olur və doktorluq dissertasiyasını tamamlamaq üçün Moskva Dövlət Universitetinə ezam olunur. O, 1964-cü ildə müvəffəqiyyətlə "Elektromaqnit və zəif qarşılıqlı təsirlərdə polyarlaşma və spin effektləri" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək Bakıya qayıdır.

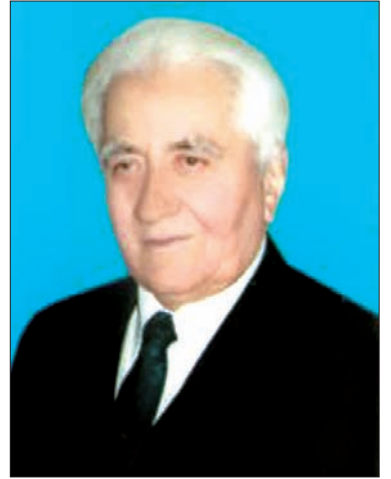
Abdulla müəllimin aldığı elmi nəticələr 150-dən çox məqalə şəklində xarici, keçmiş ittifaqın çox nüfuzlu jurnallarında və respublikanın jurnallarında çap edilmişdir. Bu məqalələr dünyanın tanınmış alimləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və bir sıra monoqrafialara daxil edilmişdir: (A.A.Соколов Введение в квантовую электродинамику, Москва, 1958; Methods of experimental Physics; v.513, Nuclear Physics, New-York-London, 1960; Methods of the determination of fundamental Physics quantities, New-York-London, 1963; və s.)

1972-ci ildə Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü seçilmiş və onun rəhbərliyi altında 20 nəfər fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, 5 nəfər fizika-riyaziyyat elmləri doktoru elmi dərəcəsi almışdır. Onun yetişdirdiyi nəzəriyyəçi fiziklər nəslinin nümayəndələri respublikanın müxtəlif elm mərkəzlərində, ali məktəblərində və həm də respublikadan kənar müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərirlər.

A.Muxtarovun Dağıstan və Orta Asiya regionu üçün yüksəkixtisaslı elmi kadrların hazırlanmasında xüsusi rolu vardır. Nəzəri fizikadan mühazirələr oxumaq üçün o, periodik olaraq Dağıstan (Mahaçqala), Aşqabad, Səmərqənd universitetlərinə və Düşənbə Pedaqoji İnstitutuna dəvət olunmuş və bu respublikalar üçün nəzəri fizika üzrə ixtisasçılar hazırlanmasında aktiv iştirak etmişdir.

Elmi-pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, A.Muxtarovun respublikada ali və orta təhsil sisteminin təkmilləşməsi və inkişafında, elmi biliklərin geniş yayılmasında böyük rolu olmuşdur. 1965-67-ci illərdə ADU-nun fizika fakültəsinin dekani vəzifəsində işlədiyi müddətdə o, nəzəri fizika kafedrasından üç yeni sərbəst kafedranın: bərk cismlər fizikası, maddə quruluşu və kimyəvi fizika kafedralarının ayrılmasının təşəbbüskarı olmuşdur. 1967-1988-ci illərdə o, BDU-nun nəzəri fizika kafedrasının müdiri olmuşdur. O, fizikadan doktorluq dissertasiyasının müdafiəsi üzrə ixtisaslaşdırılmış Elmi Şuranın sədri, Azərbaycan Respublikası Ali Attestasiya Komissiyasının fizika üzrə ekspert şurasının sədri olmuşdur. A.Muxtarov 20 ildən artıq bir müddətdə Təhsil Nazirliyinin Elmi Metodiki Şurasına, Respublika "Bilik" cəmiyyətinin fizika bölməsinə, məktəblilərin fizika üzrə respublika olimpiadasına başçılıq etmişdir. O, Azərbaycan Ensiklopediyasının Elmi Redaksiyası Şurasının üzvü olmuşdur.

Respublikanın həm ali və həm də orta təhsil ocaqları üçün Azərbaycan dilində dərslik vəsaitlərinin hazırlanmasında professor A.Muxtarovun böyük əməyi vardır. O, fizika fakültəsində uzun müddət nəzəri fizikanın bütün bölmələri və ixtisas fənləri üzrə mühazirələr oxumuşdur. Onun Azərbaycan dilində "Statistik fizika" və "Kvant mexanikası" dərslikləri fizika ictimaiyyəti üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Abdulla müəllim yalnız tədris ilə kifayətlənməmiş, həm ali, həm də orta mək-

təb dərsliklərinin də ən fəal tərcüməçisi və redaktoru olmuş, uzun müddət orta məktəblərdə olimpiadaların keçirilməsinin təşəbbüskarı olaraq orta məktəb şagirdlərinə kömək məqsədilə "Fizikadan olimpiada məsələləri" adlı vəsaiti yazmışdır.

O, "Uşaqlar üçün Ensiklopediya"-nın (Fizika I, II) Azərbaycan nəşri üzərində işləyən müəlliflərdən biri və bu kitabın elmi redaktoru olmuşdur. Bu kitab orta məktəb şagirdləri üçün əvəzsiz hədiyyədir. O, həm də üç dildə - ingilis, rus və Azərbaycan dilində - Fizika terminləri lüğətinin hazırlanmasında iştirak edən işçi qrupun üzvlərindən biri olmuşdur.

Abdulla müəllim həm də gözəl ailə başçısı, qayğıkeş ata, mehriban baba olmuşdur.

Abdulla müəllim 70 ilə yaxın bir müddətdə Bakı Dövlət Universitetində çalışmışdır. Bu heç də hamıya nəsis olmur. Abdulla müəllim universitet rəhbərliyi tərəfindən həmişə qayğı ilə əhatə olunmuşdur. Onun anadan olmasının 75, 80, 85, 90 illiyinə həsr olunmuş yubiley tədbirləri təntənəli şəkildə keçirilmişdir.

Geniş elmi diapazona və zəngin pedaqoji təcrübəyə malik olan Abdulla Muxtarov özünə və ətrafındakılara qarşı tələbkarlığı, işgüzarlığı və qayğıkeşliyi ilə elm, mədəniyyət, ali təhsil və respublikanın bütün yaradıcı ziyalı ictimaiyyətinin dərin hörmət və nüfuzunu qazanmışdır.

Fizika elminin inkişafında və yüksəkixtisaslı kadrların yetişdirilməsində xidmətlərinə görə A.Muxtarov Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin "Fəxri fərmanı"na, SSRİ-nin "Şərəf nişanı" ordeninə, SSRİ-nin "Maarif əlaçısı" və Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi fəxri adlarına layiq görülmüşdür. Anadan olmasının 80 və elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 55 illiyi ilə əlaqədar olaraq ümummillə liderimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevin fərmanı ilə müstəqil respublikamızın yüksək mükafatına - "Şöhrət" ordeninə layiq görülmüşdür. Ona həm də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri təqaüdü verilmişdir.

Azərbaycanda elm və təhsilin inkişafında böyük xidməti olan görkəmli Azərbaycan alimi, 2013-cü il may ayının 17-də bu dünyadan köçdü. Abdulla müəllim öz zəngin elm təhsil sahəsindəki fəaliyyəti ilə insanların qəlbində həyəkətsiz möhtəşəm bir abidə qurdu və onun həyatı müstəqil Azərbaycan Respublikasının gənc nəsli üçün bir nümunədir.

MəhəmmədƏli RAMAZANOV, BDU-nun fizika fakültəsinin dekani, professor. Məmməd RƏCƏBOV, BDU-nun nəzəri fizika kafedrasının müdiri, dosent.